

## Mehdi Ayaklanmasında Charles George Gordon'un Rolü

### Charles George Gordon's Role in The Mahdist Movement in Sudan

Dr. Sungur DOĞANÇAY \*

#### Öz:

Charles George Gordon 1833'te İngiltere'de doğdu. Küçük yaşta Kraliyet Askeri Akademisine katıldı ve buradan teğmen olarak mezun oldu. Kısa süre içerisinde askerlik alanında önemli başarılar elde etti. 1853-1856 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşında görev aldı. Savaş sonrası müzakerelerde de bulundu. Bu sırada komutanlarının ve diplomatların dikkatini çekti. Nihayet Sudan'ın bir eyaleti olan Ekvator'da görevlendirildi. Burada görev yaptığı süre içerisinde Sudan hakkında tecrübe ve bilgi sahibi oldu. Buradaki görevi sona erince 1879'da ayrıldı ve ülkesine döndü.

1881-1898 yılları arasında Sudan'da vuku bulan Mehdi Ayaklanması; Sudan-Mısır ve İngiltere arasında büyük bir kriz yarattı. Kendini mehdi olarak Sudanlılara kabul ettiren Muhammed Ahmed bin Abdullah'ın güçlenmesi ve İngiltere'nin aleyhine nüfuz kazanması üzerine İngilizler tecrübeli generali Gordon'u Sudan'a gönderdi. İsyanı bastırmayı, Sudan'ın gelir kaynaklarından köle ticaretini kaldırmayı, Sudan'ı usulsüz vergilendiren mütegalibe kesimini bertaraf etmeyi amaçlayan Gordon Paşa göreve atıldığı 1883'ten itibaren askerî ve diplomatik çalışmalara ağırlık verdi. Sudan'ın ekonomisinin temellerinden olan köle ticaretinin kaldırılmasının karşısında olanları, fakir halkı, Sömürgeci batıya karşı olanları ve Mehdinin gelmesini bekleyenlerin desteğini alan Mütemehdi karşısında Gordon'un işi zordu. Nitekim köyleri, kasabaları

\*Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sungur.dogancay@dicle.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8291-3775>

ve şehirleri ele geçiren isyancılar sonunda Hartum'u muhasara altına aldılar. Muhasara uzayınca şehirdekiler at, katır, eşek bunlar tükenince kedi, köpek yemek zorunda kaldılar. İngilizlerin Gordon'a yardım ulaştırmasının önüne geçerek burasını düşüren isyancılar Gordon'u günümüzde Sudan Cumhurbaşkanı'nın da konutu olan binanın merdivenlerinde katlettiler. İsyanı bastırmakta kararlı olan İngilizler Gordon'un ölümünden birkaç yıl geçtikten sonra Sudan'da daha kararlı çalışmalar yürüttüler lakin isyanın bastırılması ancak 1898'de mümkün oldu.

Bu çalışmada jeostratejik ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda olan Sudan'da ortaya çıkan Mehdi Ayaklanmasını bastırmak ve bu stratejik bölgeyi İngiltere adına elinde tutmak isteyen General Gordon'un faaliyetleri ve bunun sonuçları hakkında bilgi verildi.

**Anahtar Sözcükler:** Sudan, Mehdi, Mütemehdi, Charles George Gordon, Hartumlu Gordon, Gordon Paşa, Emin Paşa, Schnitzer

#### **Abstract:**

Charles George Gordon was born in 1833 in The United Kingdom of Great Britain and Ireland. He was attended to The Royal Military Academy and graduated as a lieutenant. He achieved significant success in the military field. He also attended Ottoman-Russian War which took place between 1853-1856. He participated in the negotiations and caught the attention of his commanders. Finally he was appointed to Equador. During his duty here he gained significant experience about Sudan. He left there in 1879 and turned his country.

Mahdist Movement that occurred between 1881-1898 caused a crisis between Sudan-Egypt and The British Empire. When Muhammad Ahmed bin Abdallah accelerated his power and gained influence as a Mahdi in Sudan, The British Empire sent his famous and experienced General Charles George Gordon (also known as Gordon Pasha) to Sudan. He focused on diplomatic and military studies to abolish the slave trade and eliminate the influential people who collecting taxes irregularly, since 1883 when he was appointed as a governor general in Sudan. Gordon's duty was very difficult against the Mahdi because Mahdi was supported by the most of Sudanese who were poor, religious and supporters of continuation of slave trade. Rebels captured villages, towns and then surrendered Khartoum. City people had to eat horses', donkeys' and mules' meat during the siege. Revolters prevented the military aid from the British Empire and killed General Gordon. British army tried to suppress the rebellion but succeeded in 1898. In this paper, it was given information about General Charles George Gordon's activities to suppress the Mahdist movement and control Sudan in the name of the British Empire.

**Key Words:** Sudan, Mahdi, Charles George Gordon, Gordon of Khartoum, Gordon Pasha, Emin Pasha, Schnitzer.

## Giriş:

Charles George Gordon 28 Ocak 1833 tarihinde Londra yakınlarında o dönemde kasaba olan Woolwich'te doğdu. İlk askerî tecrübesi çocukluk döneminde başladı denebilir. Zira 1830'larda Woolwich'te bulunan Royal Military Academy'ye katıldı. Bu kasaba askerî nitelikli bir kasabaydı. Henüz 19 yaşındayken Kraliyet Mühendislik Bölümü'ne Teğmen oldu. Ülkesi, Osmanlı Devleti'nin yanında olarak Rusya'ya savaş açtığı Kırım Savaşı'na 1854 yılının Aralık ayında dahil oldu ve Sivastopol kuşatmasında yer aldı. Bu kuşatma sırasında, Britanya subaylarının dikkatini çekti. Bu subaylar ise yıllar Sudan'daki görevi sırasında kendisi ile görev yapacak olan Lord Garnet Wolseley ve General Gerald Graham'dı (Laffer 2010: 18).

Kırım Savaşı Gordon'un diplomasidaki ilk tecrübesiydi. Kendisi de savaş sonrası barış görüşmelerinde yer aldı. Bu görüşmeler 1856 tarihli Paris Antlaşmasını doğurdu. Gordon, barış görüşmelerinin delegasyonu içerisinde olmasına rağmen karar alıcılar içerisinde yer almadı. Buna rağmen Baserabya sınırlarını ortaya koyan komisyonun üyeleri arasındaydı. Yani bir bakıma Gordon, Romanya, Rusya ve Moldova'nın sınırlarının belirlenmesinde kilit bir konuma yükseldi (Laffer 2010: 18). Burada yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra sırasıyla Ermenistan ve kısa süre sonra da Osmanlı Devleti'ne geldi. O sıralarda İstanbul'da bulunan Fransız mimar Ferdinand de Lesseps<sup>1</sup> ve Osmanlı Sultanı Abdülaziz ile görüştü. Bu görüşmelerin gerçekleşmesinde Gordon'un Kırım'da iken sınır komisyonu üyesi olması önemli bir rol oynadı. Bu iki görüşme ise Gordon'un Afrika'da üstleneceği görevler için zemin hazırladı. Gordon doğrudan Mısır Hidivi'nin hizmetinde olmakla birlikte dolaylı yoldan Osmanlı Sultanı için de görev yaptı. Çünkü o dönemde Sudan resmen Osmanlı Devleti'ne bağlıydı (Laffer 2010: 19).

## Nubar Paşa İle Tanışması ve İlk Sudan Görevi (1873)

Gordon, Kırım'dan ayrıldıktan sonra İngiltere'nin İstanbul sefiri tarafından İstanbul'da organize edilen toplantıya davet edildi. Bu toplantıda Nubar Paşa ile tanıştı. Nubar Paşa Mısır ve Sudan için oldukça önemli bir devlet adamıydı. Çünkü Mısır Hidivi İsmail'in bir süre danışmanlığını yapmıştı. Her iki ülkeyi de çok iyi biliyordu. İngiltere sefiri de Nubar Paşa ile Gordon'u bir araya getirip yakınlaşmalarını sağlamaya çalıştı. Adı geçen ülkeler İngiltere için oldukça önemli olduğu için Gordon'un burada İngilizleri temsil etmesi İngiltere menfaatine sonuçlar doğurabilirdi. Hidiv İsmail'in Sudan'ın güneyindeki bir eyaleti olan Osmanlı Devleti'nin Hatt-ı İstiva olarak isimlendirdiği Ekvator'un valiliğini yürüten Samuel Baker'dan memnun olmadığını ve değiştirmek istediğini bilen Nubar Paşa, Hidiv'e Baker'ın yerine Gordon'u tavsiye etti. Hidiv, bu görevi Gordon'a teklif edince Gordon da İngiltere'deki aktif görevinden istifa ederek önce Kahire'ye oradan da Nil vasıtasıyla 1874'te Ekvator'a ulaştı (Lutskiy 2011: 232).

Gordon, Ekvator'a ulaştığı zaman burada işinin hiç de kolay olmadığını anladı çünkü burası neredeyse şeklen Mısır'a bağlıydı. Üstelik bir de karşısında hiç de hafife alınmayacak birisi vardı. O da bölgenin en nüfuzlu ve sözü geçen yerel lideri Üzeyir

<sup>1</sup> Mısır Hidivi İsmail ile olan yakın dostluğu sayesinde Kızıldeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlaması planlanan Süveyş Kanalı projesini alan ve bu projede büyük yararlık gösteren Fransız mimardır.

Paşa'ydı. Üzeyir Paşa, bilhassa büyük tüccar ve köle tacirlerinin desteklediği bir liderdi. Zübeyir Paşa Darfur'un neredeyse tamamını kontrolü altında tutarken Gordon henüz müstakil bir vali bile değildi. Zira Sudan Genel Valisi İsmail Eyyüb Paşa ile çalışmak ve onun direktiflerine uymak zorundaydı (Laffer 2010: 20).

Gordon, buranın inşası ve muhkem hale getirilmesi ile işe başladı. Woolwich'te öğrenci iken ve Royal Engineers'teki tecrübelerinden istifade ile burada imar faaliyetlerine girişti. Şehri mamur hale getirdi, köle ticaretinin önüne geçmek için burasını muhkemleştirdi. Köle ticaretini bertaraf eder ve nüfuzlu ailelerin tahakkümünü kırarsa burada kendi idaresini tesis edilebilirdi. Bu amacına tam olarak ulaştığı söylene-  
mez çünkü köle ticareti bölgenin adeta kaderiydi. Tacirlere gelince onlar da ticaretten büyük menfaat ve itibar kazanıyorlardı. Bunun için de en önemli destekçileri Üzeyir Paşa'ydı. Buna rağmen Gordon, Hidiv'in buradaki kontrolünü 1874 öncesine nazaran bir hayli arttırdı ve Nil'in yukarı kısmının öğrenilebilmesi için valiliği süresince çıkarttığı kroki ve haritaları Londra'ya ulaştırdı. İngiltere bu haritalar ve krokilerden istifade ile Sudan'ı daha iyi tanımaya başlarken Hidiv de 1877'nin ilk aylarında Gordon'u Sudan Genel Valiliğine atadı.

### **Sudan Genel Valiliği (1877)**

Gordon'un yukarıda izah edilen Hidiv ve kendi ülkesi namına başarıları kendisini Sudan Genel Valiliğine taşıdı. Bu değişimde önceki vali köle ticaretinin devamı için çalışmakla suçlanıyordu. Bu valiliğin akabinde Hidiv tarafından Gordon'a Mısır ordusunda generallik de tevdi edildi. Gordon'un kısa süre içerisinde elde ettiği bu kariyer ilerleyen yıllarda Sudan'da yapacağı çalışmalar için kendisine büyük kolaylıklar sağladı, köle ticareti ve Zübeyir Paşa karşısında Darfur'da başarılar elde etti (Lutskiy 2011: 232).

Hidiv İsmail zamanındaki ekonomik sıkıntılar ve Avrupa devletlerinden talep ettiği krediler bu devletler tarafından ağır şartlara bağlanınca-en önemlisi de Sudan'ın sosyolojik bir gerçeği olan kölelik müessesesinin kaldırılması talebidir- Hidiv'in yönetiminin devamını olanaksız hale getirdi. Bu ekonomik sıkıntı Gordon'u da zor durumda bıraktı. İlk iş istifasını Londra'ya bildirdi lakin bu dilekçe kabul edilmedi. İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda hareket eden ve önemli işler başaran bir generalinin böylesine hassas bir dönemde bölgeden ayrılması menfaatlerine aykırı geldiği için İngiltere Hükümeti Gordon bölgede kalmaya zorlandı. İngiltere'nin çalışmalarıyla İsmail görevinden uzaklaştırıldı. Ardından yine İngiltere ve Fransa'nın desteği ile birlikte Mehmed Tefvik Paşa İsmail'den makamı 1879'da devraldı (Özdağ 2018: 311).

Gordon ise kendisini valilik makamına taşıyan ve onu destekleyen İsmail'in devrilmesi ile tekrar hükümetine istifasını verdi ve kabul edilmesi üzerine ülkesine döndü (Laffer 2010: 27). Bu değişimin devamında Mısırlı milliyetçiler Urabi Paşa'nın etrafında toplandılar. Bunu 1882'de Mısır'ın işgali izledi.

Gordon İngiltere'deyken Belçika Kralı Leopold'dan bir teklif aldı. Belçika bu dönemde Kongo'yu kontrol ediyordu. Gordon'un Afrika'da ülkesi adına başarılı işler yaptığını bilen Kral, Gordon'u Kongo'ya temsilcisi olarak göndermek istedi. Teklifi kabul eden Gordon, Leopold'un kişisel temsilcisi sıfatıyla Kongo'ya ulaştı. Gordon'un

Belçika Kralı için Kongo'daki hizmeti uzun soluklu olmadı. İngiltere ordusu hem Avrupa hem de Afrika'da işler bu kadar hassas bir dengede iken kendi subayının hem de Sudan üzerinde büyük tecrübe sahibi bir subayının başka bir orduda görev yapmasını kabul etmeyerek Gordon'dan ülkesine dönmesini istedi. General de kısa süre sonra ülkesine döndü (Laffer 2010: 28).

İngiliz Hükûmeti Gordon'a Sudan'da mevcut sorunlara ilave yeni sorunların ortaya çıktığını, bunlar içerisinde en tehlikeli olanın ise İngiltere'nin bölgeden tahliyesini amaçlayan Müttemehdiyye hareketinin olduğunu, bu nedenle burada kendisine yeni görevler düştüğünü bildirdi. Bu, Gordon'a Sudan'da ülkesi adına çalışması için yeni bir teklifti (Laffer 2010: 28).

### Mehdi Ayaklanmasının Başlaması

İngiltere'nin kontrolündeki Mısır ve Mısır'ın kontrolündeki Sudan'da 1881 sonunda başlayıp 1898'e kadar devam eden milliyetçi ve dini ayaklanmalar yaşandı. İngiltere Hükûmeti ise her iki ülkede de bu ayaklanmaların kendi yönetimini zora sokmasından ya da sonlandırmasından endişe duydu. Bu hareketler içerisinde ve mevcut durumda İngiltere'yi en çok tedirgin edeni Mehdi Ayaklanmasıydı. Ayaklanmanın başını çeken ise Muhammed Ahmed ibn Abdullah'tı (Laffer 2010: 29). Baba mesleği olan marangozluk mesleğini icra etmesinin yanında İslamiyet ve mehdilik hakkında teferruatlı bilgiye sahip olan bu şahıs (Samaniye Tarikatı'na mensuptu ve tasavvufa derin ilgisi vardı.) kısa süre içerisinde çevresine kitleleri toplamayı başardı. 12 İmam kültüne göre eksik olan 12. imam olan Mehdi'nin sol yanağında bir ben, ön dişlerinin arasında belirgin bir açıklık olacaktı. Muhammed Ahmed bu özelliklere sahipti. Yine Mehdi, zalimler karşısında masumların imdadına yetişmek için 12. İmam olarak dünyaya zuhur edecek sömürgeci devletlerin boyunduruğundan kurtulamayan Halifenin yerini alarak İslamiyet'i Hz. Muhammed zamanındaki saflığına döndürecek temsilci olacaktı<sup>2</sup>. Mısır yönetiminin acımasızlığından ve bitmez tükenmez vergilerden muzdarip olduğu bir zamanda Muhammed Ahmed'in kendisini Mehdi, hilâfet-i kübrânın sahibi, Hz. Muhammed'in halifesi ilan etmesi, İngiltere ve Mısır idaresinden kurtulmayı vaad etmesiyle Sudanlılar Müttemehdi'nin etrafında toplandılar. Müttemehdinin ilk destekçileri fakir halk, Sudan'daki idarecilerin gözünden düşen görevliler, Mısır idaresinde yaşamak istemeyenler ve nihayet köle ticaretiyle uğraşanlardı. Kısa sürede büyük bir kitleyi etrafında toplayan Mehdi'nin önemli bir eksiği vardı o da ordusunun birlikten yoksunluğu.

Muhammed Ahmed'in şiarı Sudan'ı Türklerin<sup>3</sup> ve İngilizlerin istilasından kurtarmaktı. Hatta "bin mezar Türklere verilecek bir Dirhem vergiden daha evladır" sözü Müttemehdi'ye mal edilir. İngilizlere gelince onlar da Sudan'ın zenginlikleri, coğrafi konumu ve insan gücünü kullanmak için Sudan'daydı ve Mısır'daki yönetimin de oluruyla gerek kendi temsilcileri gerekse Kavalalı yönetiminin idarecileri ile Sudan'ı her geçen sene biraz daha fazla felakete sürüklüyorlardı (Lutskiy 2011: 234). Bu nedenle her iki ülkenin Sudan'dan uzaklaştırılması gerekiyordu. Bunun için silahlı mücadeleden

<sup>2</sup> Çalışmanın esas gayesi Mehdi Ayaklanmasında Charles George Gordon'un rolü olduğundan Muhammed Ahmed ve ayaklanmanın çıkışı ile ilgili sınırlı bilgi verilmekle yetinildi.

<sup>3</sup> Mısır ve onun idaresindeki Sudan şeklen Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla birlikte Hıdiv'in idaresindeydi fakat Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanından beri Mısır bu Türk hanedanı tarafından idare edilmekteydi.

başka bir çare olmadığına kanaat getiren Mütemehdi etrafındakilere sürekli bu yönde telkinlerde bulunmaya başladı (Seyyid 2003: 380).

### Gladstone-Gordon Görüşmesi ve Gordon'un Sudan'a Tekrar Gönderilmesi

Muhammed Ahmed ve etrafındakiler Mısır Hükûmeti'nin bölgede zayıf olmasından istifade ederek Ubeyd'i ele geçirdiler ve burasını kendilerine merkez yaptılar. Hidiv'in Sudan'da meydana gelen bu isyanı bastıramayacağını anlayan İngiltere Hindistan'da görev yapmış olan William Hicks'i Mısır askerî birliğinin başında Kordofan'a gönderdi. Lakin birlik hedefine varamadan isyancılar tarafından Şeyhan'da dağıtıldı ve Hicks öldürüldü (Kasım 1883). Hemen akabinde Kordofan, Nisan 1884'te Bahrül-gazel Mehdi'nin eline geçti (Seyyid 2003: 381-Öz 2005: 498).

Sudan'da meydana gelen ayaklanma karşısında İngiltere'nin gayesi kendisinin çıkarlarına yönelik herhangi bir ayaklanma gibi Mehdi Ayaklanmasını da fazla dallanıp budaklanmadan bertaraf etmektir. Hükûmetin masasındaki çözüm yollarından birisi de Sudan'ı boşaltarak Mehdi'ye terk etmek ve Sudan için anlaşmaktır (Lutskiy 2011: 236). Bununla birlikte bu mesele hakkında Başbakan Gladstone, Gordon'la defaatle bir araya gelerek fikir teatisinde bulundu. Çünkü hükûmet meselenin halli hususunda Gordon'un Sudan ile ilgili derin tecrübe ve bilgisine ihtiyaç duyuyordu. Buna rağmen Gordon'la yapılan müzakereler sonuçsuz kalıyor, Sudan hakkında müşterek bir noktada buluşamıyorlardı. Hükümet Gordon'un başına buyruk hareket etmesinden çekindiği için Sudan'daki görevinde Gordon'a kısıtlama getirmek istiyordu. Gordon ise bu kısıtlamaları kabul etmediği gibi Sudan'ın Muhammed Ahmed'e terkini de kabul etmiyordu. Bir başka anlaşmazlık konusu da Gordon'un Ekvator Valisi olduğu dönemde rakibi olan Zübeyir Mansur Paşa'ya Sudan Valiliğini verilmesini istemesiydi (Laffer 2010: 31). Peki Gordon Zübeyir Paşa'ya neden böylesine önemli bir mevkiyi verdimen istiyordu? Burada geleneksel İngiliz politikası devreye giriyordu aslında. Şöyle ki; Paşa Sudan'da nüfuz sahibi, köle ticareti denilince akla ilk gelen kişilerdendi. Kendisinin Mısır Hidivleriyle yıldızı barışmıyordu. Mısır, Sudan'ı kontrolü altına almaya çalışıyor lakin bir türlü muvaffak olamıyordu. Bu hususta Paşa ile sürekli anlaşma çabası içine giriyordu. Paşa, çıkarının ya da nüfuzunun zayıflayacağını düşündüğünden olabilir bu anlaşmaya bir türlü yanaşmıyordu. Paşa, Darfur'da sıkıntı yaşayınca bir kez daha teklif götürdüler ve olumlu cevap aldılar. Nihayet Darfur Zübeyir Paşa'nın yardımlarıyla Mısır'a bağlandı. Mısır Hidivi, onun gücünden çekinerek bir vesileyle Sudan Valiliği'ni verirse bölgedeki nüfuzundan istifade edilebilir, Hidiv ile aralarındaki anlaşmazlıktan istifadeyle Mısır'a karşı Zübeyir Paşa'yı kullanabilir (BOA, HR. SYS 995/73, 1884). Mütemehdi'ye karşı önemli bir müttefik kazanabilirdi. Bahsi geçtiği üzere Londra Hükûmeti bu teklife soğuk bakmış ve sonra Gordon'a olumsuz cevap vermişti. Keza Zübeyir Paşa da bu teklifi reddetmişti<sup>4</sup>. Paşa'nın böylesine önemli bir mevkiyi bir de Gordon gibi önemli bir İngiliz subaydan gelmesine rağmen reddetmesinin ge-

<sup>4</sup> General Gordon Sudan'da ikâmet itdikçe Zübeyir Paşa'nın Sudan Valiliğini kabul idemeyeceği Kahire'den çekilen telgrafnâmeden anlaşıldığına ve ol-bâda bazı ifâdâta dair Londra Sefâreti seniyyesinden gelen 11 Mart (1)884 tarihli telgrafnâmenin tercümesi leffiyle Hariciye Nezâreti celilesinin tezkire-i vâridesi tercüme ile ma'an 'arz ve takdim kılındı ve Mısır'a dâir bu gün in 'ikâd iden meclis-i mahsus vükelâ müzâkerâtını mutazammın kaleme alınan mazbata dahi başkaca takdim olundu efendim. BOA, Y.A.HUS 177/37, Hicri 15 Cemaziyevvel (1)301 (M. 13.3.1884) - Bu konuda diğer belge için Y.A.HUS 177/33.



rekçesi neydi? Bunun gerekçesi ise Zübeyir ile Gordon arasındaki mücadelede gizlidir. Paşa, İngilizlerin ailesine yaptıkları ve kendisine yönelik planlarını biliyor, Gordon ve İngilizlere itimat etmiyordu. Gordon Sudan'daki ilk görevi sırasında kendisini devamında da oğlu Süleyman'ı görevden uzaklaştırmıştı (Kavas 2007: 108). Şimdi yeniden bu göreve kendisini daha yüksek bir mevkiye taşımak istemeleri şüphesiz Gordon'un lehine fakat Zübeyir Paşa'nın aleyhine olacağına şüphesi yoktu (BOA, HR. SYS 995/73, 1884). Mevcut durumda çözüm çözümsüzlük gibi görünüyordu. Ancak Sudan'da durum gün geçtikçe kötüye gidiyor ve kriz İngiltere aleyhine derinleşiyordu<sup>5</sup>.

Basının özellikle Pall Mall Gazette'in baskıları da günden güne arttı. Adı geçen gazetenin editörü Gordon'la Sudan üzerine bir mülakat gerçekleştirdi (8.1.1884). Görüşmede Gordon "Sudan'ı kaderine terk etmek Mehdi ve onun güçlerinin elinde katliama terk etmek olacaktır" dedi. Bu görüşme gazetenin ilk sayfasında "Sudan İçin Çinli Gordon" başlığıyla verildi. Gazetenin editörü "hükûmetin Sudan'ı terk etmek fikrinden vazgeçmesi ve Sudan hakkında uzman olan Gordon'un gönderilmesini" hükûmetten talep etti. Ertesi gün birçok gazete bu görüşmeyi manşetlerine taşıdı. Hafta içerisinde görüşmeye atıf yapan gazetelerin sayısı hatırı sayılır oranda arttı. Gazetelerin ortak görüşü İngiltere'nin Sudan'dan çıkmaması ve Gordon'un Hartum'a gönderilmesiydi (Laffer 2010: 30). Sonunda hükûmet Gordon'u Hartum'a gönderme kararı aldı.

Hariciye Nezareti'ne Kahire'den ulaşan habere göre "... Gordon Londra'dan deniz yoluyla Süveyş'e ve oradan Sevâkin, Berberiye ve Hartuma'a gidecek yerde planını tebdil ile Kahire'ye gitti. Burada Hidiv kendisini suret-i dostânede karşıladı ve güvenlik hususunda teminat vererek Sudan Governörü (vali) ta'yin etti..." Böylelikle İngiltere'den sonra Mısır tarafından da Gordon resmen vali tayin edilmiş oldu (BOA, HR.SYS 995/58, 1884)-Bu hususta başka bir vesika: BOA, Y.A.HUS 176/50, 1884).

Gordon'un 28 Ocak 1884'te Nil Nehri üzerinden Hartum'a doğru hareketinden önce Hidiv, Darfur'un eski hakimi Abdurrahman'ın oğlu Abdülşakir'e serbest ticaret ve esirlik müessesesinin Sudan'da lağvedilmesi şartıyla yine aynı memuriyeti verdiği Darfur hakimi ve Sudan eski valisi İsmail Eyyüb Paşa'nın miralaylarından olan Mehmed Celaleddin'e de başkatiplik ve dördüncü rütbeden Mecidi nişanı verdirerek<sup>6</sup> onlarla beraber Hartum'a hareket etti (BOA, HR. SYS 995/59, 1884) - Bu hususta ayrıca

<sup>5</sup> Sudan'ın ikbâli ile ilgili önemli kararlar alınırken İstanbul'un bu meseleyle ne kadar alakadar olduğu Nezâret'ten Londra Sefâreti'ne gönderilen telgraftan anlaşılmaktadır. "Nev-i tercüme

Gordon Paşa'nın Zübeyir Paşa'yı Sudan Valiliği'ne tevcih eylediğine Times Gazetes'i'nin neşr eylediğine dâir Nezâret 10 Mart (18) 84 tarihiyle Londra Sefâreti'ne 89 numrolu telgrafnâme. "Times Gazetes'i'nin Hartum'dan alıp bu günkü nüshâsına derc eylediği husûsi bir telgrafnâmeye nazaran Ceneral Gordon'a ikmâl-i memuriyet eylediğinden Zübeyir Paşa'nın kendi yerine Sudan Valiliği'ne tayinini tevcih eylemekte imiş." BOA, HR. SYS 995/73 R. 28 Şubat (12)99, (M. 11.3.1884) - Vesikada belirtilen tarihte Gordon, Sudan'a aylar öncesinden ulaşmıştı. Zübeyir Paşa'ya Sudan Valiliği'ne atanması husûsu ise Ocak ayının ilk günlerinde ve Gordon henüz Londra'da iken gündeme gelmiş ve Gordon'un ısrarlarına rağmen Londra Hükûmeti tarafından bu tevcihat uygun bulunmamıştı. Osmanlı Hariciye Nezareti'nin bu konu ile ilgili bilgiye, ki bu böyle bir tevcihat olmamasına rağmen, aylar sonra ve bir gazeteden dolaylı olarak haberdar olması ve ayrıca bu süre zarfında Londra sefirinin İstanbul'u bu mesele hakkında bilgilendirmemesi oldukça düşündürücüdür.-Ayrıca bk.: BOA Y.A.HUS 177/33 R. 29 Şubat (12)99 (M. 11.03.1884).

<sup>6</sup> Mehmed Cemaleddin Paşa layihasında Gordon'un Hartum'a ulaştıklarında kendisini tümen kumandanlığına getirdiğini fakat sonra gözünde ortaya çıkan sağlık sorunu nedeniyle azlettiğini, aradan birkaç ay geçtikten sonra Nubar Paşa vasıtasıyla kendisini Hartum'a davet ettiğini fakat Paşa'nın kendi ifadesiyle "İngilizlerin art niyetini bildiği için bu teklifi kabul etmediğini..." yazar. Gordon'un Sudan'a ulaştıktan sonraki siyaseti, Mütemehdiyye hareketinin vukuu-şuyuu, Gordon'un öldürülmesi ve sonrasında gelen hadiseler için ayrıca bkz: BOA, Y.EE 127/82 R. 1305 (M. 1889/1890).

bkz: BOA, HR. SYS 991/83-BOA, Y.EE 10/56 ). Seyri sefer halindeyken kız kardeşine “ Kendisini çok iyi hissettiğini, Yaradan’a dayanmaktan mutlu olduğunu ve kendisini Southamton’da gibi güvende hissettiğini” yazıyordu (Gordon 1988: 374). Lakin ilerleyen günlerde köle tacirleri, bölgenin yerel ve nüfuzlu beyleri ve elbette Mütemehdiyle mücadelede tutuştuğunda kendisi ve askerleri için Hartum’un Southamton kadar emniyetli bir yer olmadığı anlaşıldı.

### Mehdi Ordusu İle Mücadele

Gordon, 31 Ocak’ta Korosko’ya ulaştı. Yaradan’ın inayetiyle Mehdi ve ordusunu mağlup edebileceğini düşünüyordu. Şehre gelir gelmez eski rehberi Capsune’ye ulaştı. Gordon, bu rehberi 1879’da köle tacirlerinin elinden kurtarmış ve kendisine rehber tayin etmişti. Capsune’ye tekrar müracaat etmesinin en önemli nedeniyse Mütemehdi’nin yeğeni olduğunu öğrenmesiydi elbette. Eski rehberi sayesinde Sudan’daki rakibi Muhammed Ahmed hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlıyordu, bu amacına da ulaştı (Gordon 1988: 375).

18 Şubat’ta Hartum’a ulaşan Gordon, halk tarafından iyi karşılandı. İsyanı bertaraf etmenin yanı sıra şehrin imarı, köle ticaretinin kaldırılması ve azınlığın çoğunluğu sömürmesinin önüne geçmek için bir hayli ağır mücadele vermesi gerektiğini düşünüyor ama aynı zamanda başarılı olacağına dair büyük ümit besliyordu (Gordon 1988: 374)<sup>7</sup>. 1862’de Çin’deki Taipingler Ayaklanmasını bastırmış ve bundan sonra kendisine “Çinli Gordon” ünvanı verilmişti. Sudan’daki ilk görevinde başarılı işler yapmış ve adından söz ettirmişti. Bu tecrübelerle dayanarak bu zorluğun üstesinden gelebileceği ve ülkesinin menfaatlerini burada kalıcı hale getirebileceği kanaatindeydi. Nitekim Gordon’un bundan önceki görevi sırasında Schnitzer (Emin Paşa)<sup>8</sup> ve Stanley ile birlikte Sudan’ı ilkellikten, barbarlıktan ve esir ticaretinden kurtarıyoruz, Sudan’ı özgürleştiriyoruz sözleriyle adım adım sömürgeleştiriyorlardı<sup>9</sup>.

<sup>7</sup> Burada üzerinde durulması gereken önemli bir hususu belirtmekte fayda vardır. Şöyle ki, 1879’da İngilizlere karşı Mısır ordusunda bir ayaklanma oldu fakat bu isyan yine İngiliz ordusu tarafından bastırıldı. Köle ticaretinden yeterince pay alamayan köle ticaretinin ilgasına yöneldiler. Bu ise Sudan’ın kötü olan ekonomisini daha da kötüleştirdi. Yıllardır ekonomisinin temeli köleliğe dayandırılan Sudan’da İngilizlerin birden bire köleliği kaldırmak için mücadeleye tutuşması ve yerine yeni istihdam alanı/alanları ikame etmemesi işi iyice içinden çıkılmaz hale getirdi. Halk Muhammed Ahmed’i Mehdi olarak gördü ya da Marx ve Engels’in ifadeleriyle görmek zorunda kaldı.

<sup>8</sup> Prusyalıdır. 1865’te Türkiye’ye geldi ve bir müddet mesleğini burada icra etti. Arnavutluk’ta çalıştığı sırada kolera salgınına karşı çalışmalar yürüttü ve Arnavutluk Genel Valisi İsmail Hakkı Paşa tarafından Binbaşı rütbesi verildi. 1875’te Hartum’a gitti ve orada Gordon ile tanıştı ve birlikte çalışmaya başladılar. Schnitzer burada bir muayenehane açtı. Lado’ya giderek burada da bir muayenehane açtı, vilayet hekimbaşısı oldu ve Gordon’un talebiyle Hattı-istiva valisi oldu. Mütemehdi hareketinin başlamasının ardından Hartum’a gitti. Gordon’un Sudanlıların güvenliğini kazanmasına katkı sundu. Mütemehdi’nin başını ağrıtanların önde gelenlerinden biri oldu. Schnitzer, Müslüman olduğunu ve Emin ismini aldığı Hidiv tarafından kendisine Paşa ünvanı verildiğini, Müslümanlara hizmet ettiğini, bilhassa Gordon’un isyancılar tarafından öldürülmesinden sonra İngilizlerden gelen teklifleri reddederek Sudan Müslümanları lehine çalışmayı tercih ettiğini ifade etse de 1889’da bir başka Hıristiyan devlet Almanya’nın hizmetine girdi ve bu devlete Afrika’da çok toprak kazandırdı. Kongoda esir tacirleri tarafından 1892’de öldürüldü. (Schmiede 1995: 117-118)

<sup>9</sup> Gordon Paşa’nın me’muriyeti mahsûsası mâ’lûmât-ı mahalliyesiyle ‘Arab kabâili üzerindeki nüfuz-u zâtını istig’mâlden ibâret olduğu mahsûsdur (?). bir de Sudan ümerâyı sâbıkasından bir çoğu el-eyvm ..... Mısır’da bulunduklarından merkuamların me’muriyetlerini te’mine çalışmak ve bu sûretle şâki-yi mâ’hudun mevkî’ni mahdudâtına almak üzere Gordon Paşa’nın ..... derkâr ümerâyı mûmâileyhim ... ise de hiç kimse paşayı mûmâileyhim me’muriyeti nüfûzunu tafsilâtı kimse bilmediği gibi netâyici dahi keşf ve tahmin idemez ise de mâ’lum olan maksadı me’muriyeti Hartum ile Sudan’ın mahalli sâ’iresinde bulunan Mısır .... mahfazasını



Gordon şehirdeki Türk yönetimini ve Türkleri hatırlatan öğeleri derhal sildi. Bunun için de ilk olarak Rauf Paşa'nın<sup>10</sup>banisi olduğu Rauf Paşa Camii'nin ismini değiştirerek El-Sudan Camii yapmak oldu (Gordon 1988: 378). Zübeyir Paşa gibi Türk devlet adamlarını Sudan'a hizmet etmemek ve huzursuzluklar karşısında sessiz kalmakla itham etti. Oysa Sudan Osmanlı Devleti'ne şeklen bağlıydı. Yani Sudan'ı ister İngilizler ister Mehdi kuvvetleri ele geçirsün bu Türkler için ne fetih ne de işgal anlamı taşımaktaydı.

Lakin Gordon'un beklentisinin tersi yönünde gelişmeler oldu. Zira Mehdi ordusu çevre şehirlerde başarılar elde etti ve buraları bir bir ele geçirdi. Gordon, Mütemehdi ve yandaşlarıyla başa çıkamayacağını anlayınca Sudan'ı Mısır'dan ayırarak kendisinin buraya genel vali Mütemehdi'nin ise Sultan olmasını teklif etti. Amacı Mütemehdi ve ordusuyla savaşarak asker ve ekonomik kayıplar yaşamaktansa bunları kontrolü altına alarak Sudan'ı İngiltere adına ele geçirmekti (Lutskiy 2011: 237). Muhammed Ahmed bu planı bozdu ve sonunda Hartum'u kuşattı. Bu kuşatma Gordon ve adamlarını sıkıntıya düşürdü. Londra ile olan muhaberat neticesinde İngilizler, adamlarına destek olması ve -önceleri bir hayli kararsız olmasına rağmen<sup>11</sup>- en azından Sudan'dan askerlerini tahliye için Darfur'a takviye olarak asker sevk etti (BOA, HR. SYS 1009/14, 1884). Mütemehdi halkın desteğini kazandığı için bu takviye birlik hedef noktaya sorunsuzca intikal edemedi. Çünkü bu birlik her an her yerde saldırıya açıktı. Bu saldırıyı gerçekleştirenler ellerine silah aldıkları zaman Mehdi'nin askeri, bıraktıkları zaman sade vatandaş oluyorlardı. Ayrıca Mehdi'nin istihbaratı İngilizlerinkinden daha güçlüydü. İsyancıların istihbaratı o kadar kuvvetli ve hızlıydı ki adeta aralarında telgraftan daha hızlı muhaberat sağlayabiliyorlar, İngilizleri adım adım takip ediyorlardı. Bu başarının altında yatan gerekçe ise Mehdiye atfedilen kutsallığın yanı sıra öldürülme korkusuydu. "... İhâneti tespit edilenler hemen idâm olunuyor ve cenâzeleri dümbelek eşliğinde terk-i hayat ettiriliyordu..." (BOA, Y.EE. 127/56, s. 3, Layihada tarih belirtilmemiş lakin vekayi ve şahıs isimleri dikkate alındığında vesikanın olmasa da bahsedilen olayın tarihinin 1883 olduğu anlaşılır). İngilizler bununla mücadele etmeleri halinde General Gordon'a yardıma geç kalacaklardı. Sudan'dan gelen ve buradaki mevcut durum hakkında bilgi veren Mısır emirlerinden bir şahıs (vesikada şahsın ismi yer almamaktadır.) Mehdi'nin maiyyetinde 300.000 kişiden müteşekkil bir kuvvet bulunduğu ve buna ilave olarak Batılı subayların yer aldığı, bu ordunun silah ihtiyacının ise Herkül Fabrikasında imal edilenlerden karşılandığı bilgisini vermekteydi (BOA, Y.PRK. ASK, 22/3, 1884). Halkın bu desteğini kazanmasının, Hartum'a doğru beldeleri-şehirleri ele geçirerek ilerlemesinin ve nihayetinde Hartum'u kuşatmasında halkın içinde bulunduğu ekonomik darlık, dinden bîhaber olması ve belki de en önemli gerekçe Mehdi'nin gerektiğinde halka zulmetmekten çekinmemesi idi.

kaldırarak hattı .....te'min ve teshil eylemekdir. Nefs-i Sudan'da "Asvan" veyâhut "Vadi-i Hayfa'nın cihedi cenûbiyesindeki harekâta gelince Gordon Paşa bu bâbda me'zûniyeti kâmileyi ha'izdir. BOA, HR, SYS 995/57, R. 14. Kânûnusânî (12)99 (M. 26.1.1884).

<sup>10</sup> Sudan Genel Valisi idi. Mehdi isyanı patlak verdiğinde "... garip bir derviş devlete zarar verebilecek kudrette değildir ..." diyerek meseleyi hafife aldı. Mehdi'nin Ensar ismini verdiği kuvvetleriyle 1881'de iki defa karşı karşıya gelen Valinin kuvvetleri ikisinde de mağlup oldu. Mısır yönetimi tarafından Rauf Paşa 1882'de görevden alındı Öz 2005: 497).

<sup>11</sup> "... İngiltere Devleti'nin Gordon Paşa (nın) imdâdına asker irsâline esâsen meyyâl bulunmakla berâber bu bâbda bir karar-ı kat'i ittihâzı husûsunda müsâraat göstermeyip mütereddidâne hareket eylediğinden bahisle ..." BOA, Y.PRK.HR, 7/60, R. 19 Mayıs 1300 (M. 31.05.1884).

Sudan'daki Arap tacirlerinden Halil adındaki tacirin Mehdi Ayaklanması hakkında İstanbul'a ulaşan layihası birçok mühim bilgiyi ihtiva etmektedir. Layiha aslında Mütemehdi'nin nasıl olup da bu kadar kısa sürede bu kadar güçlendiğini gözler önüne seren bir vesikadır. Layihaya göre; Kordofan ticarî açıdan gelişmiş bir şehirdi. Yerli ve yabancı pek çok tacir vardı. Kendi kendine yetebilen ve kendi güvenliğini sağlayabilecek silahlı güce de sahipti aynı zamanda. Lakin Vali Mehmed Said Paşa'nın kötü idaresi halkı ve tüccarı sıkıntıya gark etti. Kendisi hakkında Sudan Valisine defaatle şikayette bulunulunca Paşa görevden alındı fakat kısa süre sonra görevine iade edildi. Bundan sonra azline sebep olanlara şiddet uygulamaya başladı. Kısa süre sonra Mehdi, Abid şehrine yakın karargâh kurdu ve on bin kişilik ordusuyla muhasarayı başlattı. "Böyle bir zaman-ı buhranda bile Vali Paşa mu'âmelat-ı î'tisafkârânesinden geri kalmadığından halk mââl mecbûriye Mütemehdi ordusuna ..." dahil oldu. Zaten şehrin Mehdi ordusunun eline düşeceği aşikar görüldüğünden halk biraz da güçlünün yanında yer almayı tercih etti.

Rapor kuşatma sırasında şehrin işesiyle ilgili de çarpıcı bilgiler verir. Buna göre şehrin durumu hiç de iç açıcı değildi. Fiyatlar kat be kat arttı ihtiyaç duyulan bazı malzemeler ise tükendi. Kesim hayvanları tükendiği için katırlar ve eşekler kesildi üstelik fahiş denilecek bedeller karşılığında satılır oldu. Bu halin devamı üzerine vali canının bağışlanması şartıyla şehri teslim etti fakat sözde Mehdi'nin emriyle yakılmaktan kurtulamadı. Valiyi müteakip yöneticiler, memurlar ve tüccardan bazıları ya tevkif edildiler ya da öldürüldüler. Mehdi öldürme işini kendisine sadık bir kısım Arap kabilelerine verdi ve işkence ile bunu yapmalarını emretti. Hıristiyanların malları gasp edildi fakat nadiren öldürüldüler. Müslümanlar öldürülürken, üstelik işkenceye başvurularak, Hıristiyanların canlarına neden ilişmediği sorulunca Mehdi "Hıristiyanlardan ise Müslümanların kendisine tabi olmaya mecbur olduklarını bu yüzden ikmâlî fütuhât edinceye kadar tekâmî-i enfüs etmeyeceği..." cevabını vermekten çekinmedi (BOA, Y.EE 127/56 [tarihsiz ayrı vesika] ).

Mevcut durum Mehdi'yi zafere yaklaştırırken Gordon ve adamlarını adım adım hezimeteye götürdü. Mevcut durumda Sudan'a bağımsızlığın bir günde gelmeyeceği herkesin malumuydu ama bir gün geleceği aşikardı<sup>12</sup>.

Ekim ayının ilk günlerinde Mütemehdi, İngilizlerle temasa geçti ve şehri teslim etmelerini kendilerine teklif etti. Gordon, düşmanın şehri doğrudan harp yoluyla değil uzun soluklu bir muhasara ile ele geçirmeyi planladığını öğrenmekte gecikmedi ve bunu Londra'ya rapor etti (Gordon 1988: 382).

Mütemehdi güçlendikçe Gordon Hartum'da izole oldu. Bu durum muhaberatı da zorlaştırdı. Halbuki Hartum kuşatılmadan evvel çok sık olmasa da Londra ile Hartum arasında haberleşme sağlanabilmekteydi. Gordon, Mısır kuvvetleriyle birlikte Hartum'da tamamen muhasara altına alındı. Londra'nın kendisinden ne beklediğini, kendisine yardım kuvvetlerinin gelip gelmeyeceğini gelecekte ne zaman buraya ulaşacaklarını bilemiyordu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Gordon'un Hartum'u düşmana terk etmeye niyeti yoktu.

<sup>12</sup> Müslümanların birbirlerine düşmeleri, ardından meseleyi Batılılara havale etmeleri, onların da gelip hedef coğrafyayı düzene sokmaları; günümüzde Sudan, Irak ve Suriye'de meydana gelen hadiseleri ve dış müdahaleleri akla getirmektedir. Geçmişte ve günümüzdeki hadiselerin vukuu ve şuyuu göz önünde alındığında aslında değişenin sadece zaman olduğu, vakaların, coğrafyanın ve fiili işleyen devletlerin aynı olduğu görülür. Bu durum bize tarihin geçmişte meydana gelen hadiselerin yekunu olduğunu ispat eder mahiyettedir.

Kız kardeşi M. Augusta Gordon'a yazdığı 5 Kasım tarihli mektubunda muhasaranın kendileri için ne kadar bunaltıcı ve zorlayıcı hale geldiğini şu sözlerle ifade ediyordu: “..Kötü haber! Steward, Power<sup>13</sup> ve Herbin<sup>14</sup> ile gönderdiğim oldukça iyi silahlarla teçhiz edilmiş buharlı gemi ele geçirildi ve hepsi de öldürüldü” (Gordon 1988: 382).

14 Aralık tarihli son mektubunda ise “...bu benden alacağın son mektup olabilir. Çünkü burada bir ayağımız çukurda, bunun sebebi ise ordunun gerçekleştirme-yi planladığı seferin gecikmesi...” diyordu (Gordon 1988: 384). Mehdi'nin işbirlikçisi Osman Dikne'nin Nil Nehri ile Kızıldeniz arasındaki bağlantıyı kesmesi, daha önce de ifade edildiği üzere Sudanlıların beklenmedik zaman ve coğrafyalarda saldırılar düzenlemeleri gibi sair gerekçeler nedeniyle Londra tarafından gönderilen birlik Hartum'a ulaşmadan Gordon ikâmetgâhının merdivenlerinde 1885'te öldürüldü (Seyyid 2003: 381- Öz 2005: 498)<sup>15</sup>. Gordon'un ölümü Sudan'da, Mehdi Devleti (1885-1898) olarak bilinen yeni bir siyasi yapının meydana gelmesiyle sonuçlandı.

---

<sup>13</sup> Stewart, Gordon'la birlikte Sudan'a gelen ve onunla birlikte Sudan'da İngiltere'ye hizmet eden İngiliz memurdu. Gordon'la da yakın dostlukları vardı (Hidiv-i sâbık İsmail Paşa zamanında Sudan'da emniyet ve âsâyişi i'âde ile orada üç sene kadar governörlük me'muriyetini ifâ eylemiş olan Ceneral Gordon'un be-tekrar İngiltere Devleti'nin hizmetine girerek mâ'iyetinde 'askeri kitabeti (?) hizmetini ifâ eyleyecek olan kâimmakâm İstovart bulunduğu halde dün gece 'acelelen Mısır'a müteveccihen hareket eylediği ve mümâileyh Gordon'un me'muriyeti mahsûsası hakkında bazı ifâdâta dâir... BOA. HR.SYS 992/58 (Belgede tarih verilmemekle birlikte muhtevâsından Ocak 1884 olduğu tahmin edilebilir). Power ise İngiltere'nin Darfur Konsolosu, Times Gazetesi'nin muhabiri ve Gordon'un da yakın arkadaşıydı. İngiltere Hükûmeti ve kamuoyu daha ziyade Power sayesinde Sudan hakkında bilgi sahibi oluyordu. (Gordon 1988: 383)

<sup>14</sup> Fransa konsolosu olup, Sudan'da İngiliz-Fransız çatışmasından ise müşterekte buluşup birlikte hareket etmek zorunda kaldıklarından Fransız konsolosu Gordon'la işbirliği yapmak zorunda kalmıştı.

<sup>15</sup> Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir Çin'in desteğiyle inşa edilen sarayı törenle açtı. Açılış günü ise Gordon Paşa'nın öldürüldüğü güne denk geldi/getirildi. Darbe ile 2019'da görevden uzaklaştırılana dek el-Beşir bu sarayda ikamet etti ve Sudan'ı buradan yönetti. Çin'in bu ikametgâhın yapılması için destek vermesi, sarayın açılışının Gordon'un ölüm gününe denk gelmesinin Çin'deki Taipingler Ayaklanması sırasında kendisinin ülkesi İngiltere adına büyük yararlıklar göstermesi ve hatta Çinli Gordon lakabını alması ne derecede etkili olmuştur?

## Sonuç

Tasavvuf öğretisiyle yetişmiş olan Muhammed Ahmed İbn Abdullah 1881'de Mısır'daki Türk yönetimi ve sömürgeci İngilizlere karşı isyan başlattı. Kısa sürede takipçileri arttı. Takipçileri sözde Mehdimin Allah ve Hz. Muhammed ile haberleşme halinde olduğuna inanıyorlardı. Mısır hıdivi tarafından salınan bitmez tükenmez vergiler, yerel yöneticilerin başına buyruk davranmaları, mütegalibe kesiminin nüfuz kurarak halka zulmetmeleri ve nihayet esir ticaretinin devamından yana olanlar bu sözde Mehdimin etrafında toplandılar. Mütemehdi isyanın başından sonuna yaklaşık sekiz milyon olan Sudan nüfusunun altı milyondan fazlasının köle olarak satılmasına onay verdi. Zira kendisi de bu ticaretten külliyetli miktarda pay kazanmaktaydı<sup>16</sup>. Mısır Hükûmeti bu gaileyi halledemeyince İngilizler devreye girdiler. Jeostratejik ve jeopolitik açıdan oldukça kritik bir konum işgal eden Sudan'ı zabtı rabt altına almak ve köle ticaretini men etmek için ki bunun altında yatan gerçek neden ise köle ticaretinden artık yeterince pay alamamasıdır-meşhur generali Gordon'u buraya gönderdi. General, Sudan halkının teveccühünü kazandı, Darfur'un mamur ve muhkem hale gelmesine büyük katkı sundu. Sudan'ın nüfuzlu ailelerinden de destek alarak Mehdi isyanını bastırmak için askerî, siyasi çalışmalarda bulundu. Lakin Sudan'ın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sıkıntılar ve halkın İslam'ın esaslarını bilmemeleri Gordon'un işini bir hayli zorlaştırdı. Hartumlu Gordon (Gordon of Khartoum) ünvanını aldığı bu coğrafyada kendisinden bekleneni yerine getiremedi ve uzun soluklu bir muhasaranın kendi aleyhine sonuçlanmasının ardından öldürüldü.

Mehdi'nin amacı Gordon'u öldürerek ondan kurtulmak değil aslında Mısır'daki İngilizler işgaline karşı isyan başlatan fakat sonra esir düşen Urabi Paşa'yı kurtarmaktı. Lakin isyancılar arasında birisi harbesini Gordon'un kalbine isabet ettirdi. Ölümünün ardından kafası kesilerek Mehdi'ye gönderildi. Mehdimin planı böylece suya düşmüş oldu.

Mehdi Sudan'ın bütün bölgelerine hâkim olduktan sonra başkenti Hartum'dan Omdurman'a taşıdı. Muhammed Ahmed'in 22 Haziran 1885'te tifüs hastalığından ölümünün ardından kendisinin yaranlarından Abdullah b. Muhammed Teâyişi halife sanıyla hareketin başına geçti. İsyancılar Sudan'daki sınırlarını genişletince Herbert Kitchener kumandasında bir ordu Sudana gönderildi. Bu ordu İsyancılara büyük bir darbe indirdi. Kaçarak canını zor kurtaran Abdullah İngilizlerin takibinden kurtulamadı ve 1899 sonlarında öldürüldü. Abdullah'ın ölümünden sonra İngilizler Sudan'da daha rahat bir yönetim icra ettiler.

<sup>16</sup> "... Zenginleşen ve tantanalı bir yaşayışa kavuşan kentliler, "yasa"ya uymada gevşeklik gösterirler. Yoksul ve yoksullukları nedeniyle katı töreleri olan Bedeviler, bu zenginliklere ve bu zevklere arzu ve aç gözlülükle bakarlar. İmansızları cezalandırmak, dinsel törenler yasasını ve esas imanı yerleştirmek ve ödül olarak imansızların servetlerine el koymak için bir peygamberin, bir mehdinin yönetiminde birleşirler. Kuşkusuz, yüzyıl sonra cezalandırdıklarıyla aynı noktaya varırlar." (Marx-Engels 2013: 294)

Bundan sonra seri galibiyetler alan İngiliz askerleri mehdinin türbesini tahrip ve cesedini paramparça ettiler<sup>17</sup>. Mehdinin başına bunlar gelse de günümüzde Sudan'da Mehdi'yi haklı bulup onu takip edenler ve başta İngilizler olmak üzere emperyalistleri ülkelerinde görmek istemeyenler halen mevcuttur.

---

<sup>17</sup> Eski adı William Henry Quilliam olan Müslümanlığı seçmesinden ve İngiltere'deki Müslümanlara hizmetlerinden sonra Sultan II. Abdülhamid'in Britanya Adalarının Şeyhülislamı ünvanını verdiği (1894) Abdullah Quilliam'ın Liverpool İslam Cemaati Reisi sıfatıyla İslam Darülfünunu'nda yaptığı konuşmasından bir bölüm:

“... Hayatta iken kendisine vuku bulacak hakâret yâhud bâde'l-vefât cesedinin veya hâturasının tahkiri efkâr-ı cihandaki her sâdik Müslime râcîdir. Sudan'da alçakçasına bir fiil irtikâb edilmiştir. Bir Müslümanın mezarı açılmış olduğundan hazır dini Müslüman olmağla böyle bir hakarete karşı protesto ederler. Böyle bir hakarete muvâsalatla İngiltere'nin nâmusunun lekedâr olduğunu tefekküre hicâb idiyorum. Mehdi denilen adamın kabrinin tahrib ve cesedinin dahi parçalanması bir hareketi vahşiyânedir. İnsan olan böyle hareketde bulunamaz. Bu gibi harekât hınzır, çakal, kelb, sırtlan ve envâ-ı yabâniye mahsusdur...” BOA, HR.SYS, 1004/18 R. 12 Mart 1315 (M. 24.3.1899).

## Kaynakça

### Arşiv Vesikaları

BOA, HR. SYS 995/73 - 995/58 - 995/59 - 991/83 - 995/57 - 1009/14 - 992/58 - 1004/18

Y. A. HUS 177/37 - 177/33 - 176/50

Y. EE 127/82 - 10/56 - 127/56

Y. PRK. ASK 22/3

Y. PRK. HR, 7/60

### Bibliyografik Eserler

GORDON, M. Augusta, (1988) *Letters of General Gordon To His Sister*, New York.

KAVAS, Ahmet, (2007), "Osmanlı-Darfur Münasebetleri", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16, 105-120.

LAFFER, Stephanie, (2010), *Gordon's Ghosts: British Major-General Charles George Gordon and His Legacies, 1885-1960*, PhD Thesis, Florida State UNIVERSITY, USA.

LUTSKİY, Borisoviç, (2011), *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul.

ÖZ, Mustafa, "Muhammed Ahmed el-Mehdi", TDVİA XXX, İstanbul, 2005, 496-499.

ÖZDAĞ, Abdullah, (2018), "Sudan'da Mehdilik Hareketi (1881-1885)", TAD 3/S , 309-330.

SCHMIEDE, H. Ahmed, (1995), "Emin Paşa (1840-1892)", TDVİA XI, İstanbul, 117-119.

SEYYİD, Eyman Fuad, (2003), "Mehdiler", TDVİA XXVIII, Ankara, 380-382.



### Extended Abstract

Charles George Gordon was born in 1833 in The United Kingdom of Great Britain and Ireland. He was attended to The Royal Military Academy and graduated as a lieutenant. He achieved significant success in the military field. He also attended Ottoman-Russian War which took place between 1853-1856. He participated in the negotiations and caught the attention of his commanders. Finally he was appointed to Ecuador as a governor (1874) and governor general of Sudan (1877). During his duty there he gained significant experience all about Sudan. He left there and turned his country in 1879.

Muhammad Ahmad ibn Abdullah, who was brought up with the teaching of Sufism, started a rebellion against the Turkish rule and colonial British in Egypt in 1881. His followers soon grew. Followers of the so-called Mahdi are Allah and Hazrat Mahdi (as). They believed he was in communication with Muhammad. The endless taxes imposed by Egypt's hidivi, the conduct of local rulers on their own, the persecution of the people by the influence of the mutegallibe, and finally those in favor of the continuation of the captive trade gathered around this so-called Mahdi. He approved the sale of more than six million of the Sudanese population, which was about eight million from the beginning to the end of the rebellion, as slaves. Because he also earned a large share of this trade. When the Egyptian government failed to deal with this Gail, the British stepped in. He sent his famous General Gordon here to bring Sudan under zabti rabt and ban the slave trade, which occupies a very geostrategically and geopolitically critical position, and the real reason behind this is that he no longer gets enough share of the slave trade. The general won the favor of the Sudanese people and made a great contribution to making Darfur mamur and muhkem. With support from Sudan's influential families, Mehdi worked militarily and politically to quell the Rebellion. But the socio-economic difficulties in Sudan and the fact that the people did not know the basics of Islam made Gordon's work very difficult. Gordon of Khartoum was unable to fulfill what was expected of him in this geography, where he received the title of Gordon of Khartoum, and was killed after a long-running siege ended against him.

Mahdist Movement that occurred between 1881-1898 caused a crisis between Sudan-Egypt and The British Empire. When Muhammad Ahmed bin Abdallah accelerated his power and gained influence as a Mahdi in Sudan, The British Empire sent his famous and experienced General Charles George Gordon (also known as Gordon Pasha) to Sudan. He focused on diplomatic and military studies to abolish the slave trade and eliminate the influential people who collecting taxes irregularly, since 1883 when he was appointed as a governor general in Sudan. Gordon's duty was very difficult against the Mahdi because he was supported by the most of Sudanese who were poor, religious (but they did not exactly know Islam) and supporters of continuation of slave trade. Rebels captured villages, towns and than surrendered Khartoum. City people had to eat horses', donkeys' and mules' meat during the siege.

While Mahdi was approaching the victory General Gordon and his soldiers were about to surrender the city. For this difficult conditions, he connected the British army commander and politician. In fact he was planning to surrender the city but the British did not accept this offer. Gordon and his soldiers were getting more and more iso-

lated every passing day. Thereby they lost communication with the British army and London. The army, sent to Sudan could not close Khartum. Because It was attacked suddenly and suffered casualties in various places. In this condition soldiers in the army had no choice except retreat. When they reached Khartum General Gordon and his some soldiers were already killed (1885). The others were sent to unknown places and arrested there. After this The Mahdist State was founded in Sudan (1885-1898).

After Mehdi dominated all parts of Sudan, he moved the capital from Khartoum to Omdurman. Following the death of Muhammad Ahmad from typhus disease on 22 June 1885, Abdullah b. Muhammad teayishi became the head of the movement with the assumption of Caliph. When the rebels expanded their borders in Sudan, an army under the command of Herbert Kitchener was sent to Sudan. This army dealt a major blow to the Rebels. Abdullah, who barely saved his life by fleeing, did not survive the British pursuit and was killed in late 1899. After Abdullah's death, the British exercised more relaxed rule in Sudan. After that, British soldiers destroyed the Tomb of the Mahdi and shattered his body. Although this happens to the Mahdi, there are still those in Sudan who justify the Mahdi and follow him, and those who do not want to see the imperialists in their country, especially the British.

This result was a failure for the British Empire. For his reason, the British politicians sent a strong army to siege Khartum. The Soldiers entered and occupied the city but Mahdi was already dead from typhus in 1885. The British defeated their enemies in several times and occupied all Sudan in 1898.